

סנהדרין עא

משה שווערד

1. בירורי שיטות

דף עא. משנה. היה אביו רוצה ואמו אינה רוצה, אביו אינו רוצה ואמו רוצה, אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיהיו שניהם רוצים.

ציון ד. היה אביו רוצה ואמו אינה רוצה, אמו רוצה ואביו אינו רוצה, אינו נעשה בן סורר ומורה, שנאמר 'ותפשו בו אביו ואמו' וכו'. (רמב"ם ממרים ז, י)

ואם מחלו לו אביו ואמו קודם שיגמר דינו - פטור. (רמב"ם מרים ז, ח - לא צויין בעין משפט)

מחילת הורים לבן סורר ומורה

כפי שעולה מן המשנה, חיובו של בן סורר ומורה תלוי בהסכמת ההורים, וכך נאמר בסוגיה לקמן דף פח, ב: "בן סורר ומורה שרצו אביו ואמו למחול לו - מוחלין לו". רש"י שם מפרש שאם רצו למחול ולא הביאוהו לבית דין מוחלין לו, שהכתוב תלה בהם שנאמר 'ותפשו אותו'. משמע מדבריו שכח מחילתם הוא רק עד הבאה לדין אבל לא לאחר מכן. לעומת זאת מובא בירושלמי (הלכה ו) שיכולים למחול גם לאחר שכבר עמד בדין, וכך כותב המאירי בחידושיו לסוגיה לקמן בשם תלמוד המערב. הרמב"ם פוסק שיכולים למחול קודם שיגמר דינו, כלומר שגם לאחר ההבאה לדין יכולים למחול, ורק משנגמר דינו אינם יכולים למחול כי אז הוא כבר גברא קטילא כלשונו של הכסף משנה. יוצא איפוא שדעת הרמב"ם היא כדברי הירושלמי, וכבר תמה המשנה למלך מדוע לא התחשב רש"י בפירושו בדברי הירושלמי.

2. מהרש"א חידושי אגדות מסכת סנהדרין דף עא עמוד א

מדקול בעינן שוה כו'. יש לעיין בזה היכי משמע מאיננו שומע בקולנו ומהיכן בא לומר מדקול בעינן שוה מראה וקומה נמי וכו' ור"ש דקאמר וכי מפני כו' הוא תמוה לכאורה אם אינו ראוי ליסקל למה כתבה התורה שהוא ראוי ולא שייך בזה דרוש כו' ונראה כי הבן סורר אף כשהוכיחו אותו אביו ואמו כמה פעמים כמפורש בקרא ויסרו אותו אביו ואמו וגו' אמר כי מעולם לא הוכיחו אותו שניהם אלא אביו או אמו ואומר אלו הוכיחו שניהם היה מקבל תוכחתם וא"כ ע"כ בשקול שניהם שוה שיכול לומר שהיה סבור בכל התוכחות שלא היו רק מאחד מהם או מאביו או מאמו ואם כן ע"כ דמראה וקומה נמי שוין דאל"כ אף בשקולן שוה אכתי לא היה יכול לומר דאחד מהם היה כיון דמראיהן או קומתן אינן שוין וזה דבר שאי אפשר שיהיו שוין בכל דבר ולא היה ולא עתיד להיות ור' שמעון דקאמר וכי מפני שאכל כו' דודאי לדעת ר"ש התורה חייבה עליו מיתה שהגיעה תורה לסוף דעתו וכו' כדלקמן אלא דקאמר דאביו ואמו ודאי דלא יוציאו אותו בשביל זה לסקילה שהם ודאי לא יגיעו לסוף דעתו ויאמרו שסופו לחזור מדרכיו הרעים ויהיו חסים עליו וע"כ לא היה ולא עתיד להיות שאביו ואמו לא יגיעו לסוף דעתו (ויכסו) [ויחסו] עליו מלהוציאו לסקילה בשביל תרטימר אחד ולמה נכתב אלא דרוש שאביו ואמו ידרשו שהתורה הגיעה לסוף דעתו דבכזה הוא ראוי ליסקל וע"י זה יוכיחו ויסרו את בנייהם ויקבלו על זה שכר וכדאמרינן הני נשי במאי זכיין שמגדלין ובניהן לת"ת אבל בזמן הזה אין נותנין לב לזה וכל אחד מחפה על בנו אף שהוא באמת חייב מלקות מיתת ב"ד ואין מוכיחין אותן והנערים הולכים רוב ימיהן בביטול ת"ת ואמרי' פרק כל כתבי לא חרבה ירושלים אלא בשביל שבטלו בו תינוקות של בית רבן כו' ודו"ק:

3. ספר תורת חיים על סנהדרין דף עא/א

אם לא היתה אמו שוה לאביו בקול במראה ובקומה כו'. צריך לומר דגזירת הכתוב הוא מיהו תימה דקאמר מדקול בעינן שוין מראה וקומה נמי בעינן שוין מנא ליה למימר הכי דלא קול דוקא בעי קרא דליהוי שוין ובזוהר פרשת כי תצא איתא ותפשו בו אביו ואמו תנינן דבההיא שעתא דאמר קב"ה למשה אמר משה מרי דעלמא אית אבא דעביד כדין לבריה וכו' בההיא שעתא רמז ליה ליופי א"ל רבנא דאורייתא אמר משה אנא דרישנא להאי פרשתא כי יהיה לאיש דא קב"ה דכתיב ה' איש מלחמה בן דא ישראל סורר ומורה דכתיב כי כפרה סוררה סרר ישראל איננו שומע בקול אביו ובקול אמו דא קב"ה וכנסת ישראל וכתב בספר המערכה שהתפאר"ת או היסו"ד צורת זכר והעטר"ת צורת נקבה והיינו כנסת ישראל ויסרו אותו דכתיב וישלח ה' ביד כל נביא ולא שמע אליהם דכתיב ולא ישמעו אל ה' ותפשו בו אביו ואמו ברעותא חדא בהסכמה חדא וכו' עד סוף הפרשה. וכיון דלא נכתבה פרשה זו אלא להך דרשה ואביו ואמו היינו הוא יתברך שמו עטרת תפארת ניחא דקול שוין בעינן כי הוא יתברך אחד ומיוחד מכל צד וקולו קול אחד הוא. וכיון דקול שוין בעינן מראה וקומה נמי בעינן שוין כי הוא יתברך הכל אחד בלי שום פירוד בעולם אלא הכל אחדות גמור ואין להאריך:

4. מרגליות הים

יא. מראה וקומה נמי בעינן שוין. ע' יומא ס"ב ב יקח שני שעירי עזים כו' שהיו שניהם שוין ובתוס' שם, ובס' קול אליהו אית ב בשם הגר"א עה"פ שני המאורות הגדולים, ובהתהומ"צ להגר"ר

5. דרוש וקבל שכר- ATTACHED SEPARATELY

6. שו"ע יורה דעה - סימן שסד

(א) ...הגה... ויש אוסרין עוד לישב על האבן שנותנין על הקבר למצבה... ויש חולקים ומתירים (טור בשם הרא"ש)...

7. תוספות בבא קמא דף טז/ב

שהושיבו ישיבה על קברו - לפי שהרבה תורה בישראל ... ולא על קברו ממש אלא ברחוק ארבע אמות דליכא לועג לרש:

8. מרגליות הים

יג. א"ר יונתן אני ראיתי וישבתי על קברו. ע' בגהש"ס שהעיר מיו"ד ד"ס שס"ד דאסור לישב על המצבה של הקבר. אמנם בלא"ה הרי ר' יונתן תנא דברייתא כהן היה ע' ב"מ צ' ע"ב...

9. רבנו בחיי על דברים פרק כא פסוק כא

ומה שנמצא שם אמר רבי יוחנן אני ישבתי על קברו של בן סורר ומורה ועל תלה של עיר הנדחת, אפשר לומר דפליג אברייתא, או שמא הא דרבי יוחנן לא היה בן סורר ומורה גמור אלא כענין אבשלום, אבל לא היה בן סורר ומורה גמור כדין תורה שנגמר לסקילה:

10. דף על הדף סנהדרין דף עא עמוד א

בגמ': ולמה נכתב דרוש וקבל שכר, א"ר יונתן אני ראיתי וישבתי על קברו.

לכאורה צ"ב, לאחר עדותו של ר' יונתן שראה במו עיניו בן סורר ומורה, כיצד סובר ר"ש שלא היה ולא עתיד להיות. והרבינו בחיי עה"ת מפרש דשמא הא דר' יונתן לא היה בן סורר ומורה גמור אלא כענין אבשלום, אבל לא כדין תורה שנגמר לסקילה.

אולם החת"ס מבאר באופן נפלא, דמה שס"ל לר"ש שלא היה ולא עתיד להיות אי"ז כי לא יתכן מציאות שהורים יביאו את בנם לסקילה, אלא דרוש וקבל שכר שכן כזה אף כי עונשו מוצדק וידעו חכמים כי בסופו ילסטם הבריות מ"מ ישנם תנאים בלתי אפשריים לקביעת דינו כבן סורר ומורה כדי שלמעשה ישאר בחיים אף שהיה מן הראוי להורגו, וסופו יוכיח על תחילתו עד שכל רואיו יאמרו חבל שלא הוציאוהו להורג כבר בצעירותו. וזה מה שאמר גם ר' יונתן, שהוא ראה בעיניו את הבן סורר שבצעירותו רק גנב וזלל וברבות השנים "ישבתי על קברו" - לאחר שלסטם את הבריות והוצא להורג, יכולני להעיד כי משפטי ה' אמת, וזו האמת שהיה מוטב שימות זכאי ואל ימות חייב.

11. ספר תורת חיים על סנהדרין דף עא/א

וכיון דאיכא מזוזה לא אפשר. צריך עיון אמאי לא אתי עשה דהכה תכה את יושבי העיר ואת כל שללה תקבוץ ושרפת באש ודחי לא תעשה דלא תעשו כן לה' אלקיכם:

12. מרגליות הים

טו. וכיון דאי איכא מזוזה לא אפשר. בתו"ח הקשה למה לא נימא דאתי עשה דהכה תכה את יושבי העיר ואת כל שללה תקבוץ ושרפת באש ודחי ל"ת דלא תעשו כן לה' אלהיכם, ויתכן דלפי שנוגע לקידוש שם שמים הו"ל כל"ת שבמקדש שאין עשה דוחה אותה ע' זבחים צ"ו ב, ויעוין בבאור ספר המצות לרב סעדיה גאון ח"א עשה א (ל"ז ד).

טז. ובשו"ת דברי חיים יו"ד סי' נ"ו כ' דמזוזה הוא שלל שמים ליכא עשה כלל וכי בשביל שיעשה מצוה בשריפת עיר הנידחת יעבור בשאט נפש על ל"ת אחרת כו', וכ"כ בשו"ת שואל ומשיב תנינא ח"ד סי' כ"ד וכ' עוד עפ"ד הרמב"ן דעדל"ת דעשה חמור שיותר טוב מי שעובד עבודתו ממי שרק נזהר שלא לעבור על מצותו וזה שייך בשאר ל"ת אבל מה שנוגע לכבוד שמו ית' איך שייך שיותר טוב בעיניו כביכול לחלל שמו זה לא יתכן, וכ"כ שם במהדורא תליחאי סח"ג סי' קס"ה.

יז. ובשו"ת פרי השדה ח"ב סי' ב' כ' דשריפת עיר הנידחת הוי מצוה אחת לשרוף את כל העיר וא"כ בשריפת המזוזה שבתוכה אינו מקיים עוד כל מצוה זו רק חלק ועדול"ת לא אמרינן רק כשבדחיית הל"ת נתקיימה כל המצוה, וא"כ בשריפת המזוזה יעבור כל הל"ת ולא יקיים רק חלק מהמצוה לכן לא אמרינן בכזה עדל"ת.

13. דף על הדף סנהדרין דף עא עמוד א

בגמ': בית המנוגע לא היה ולא עתיד להיות וכו'. בספר "דרך שיחה" (ח"ב פ' מצורע) עה"פ ונתתי נגע צרעת וגו' כתב:

שאלה: שאל ת"ח אחד, למ"ד (סנהדרין ע"א, א') שנגעני בתים לא היה ולא נברא, איך זה מתאים עם דברי חז"ל שהובאו ברש"י (י"ד, ל"ד) בשורה טובה היא להם וכו'.

תשובה: לדור הזה שבא לא"י בוודאי היה נס, והיה ונברא, וקאי על אח"כ שלא הוצרך לנס.

14. המאירי על מסכת סנהדרין דף עא/א

היה אחד מהם גדם או חגר או אלם או סומא או חרש אין הבן נעשה בן סורר ומורה ויראה לי הטעם מפני שהאכזריות מצויה באלו ומ"מ דרך אסמכתא סמכוה מן המקרא ותפשו בו ולא גדמין והוציאו אותו ולא חגרין ואמרו ולא אלמין בננו זה ולא סומין איננו שומע בקולנו ולא חרשין:

15. יד רמה על סנהדרין דף עא/א

ברם צריך את למידע דהאי התראה דקתני במתני', לאו משום התראה גמורה היא כשאר עבירות שאין לוקין אלא בהתראה, דמעשה בתוך כדי דיבור להתראה בעינן ואפשר שיעשה לאחר זמן לאחר כדי דיבור, אלא מוכיחין אותו, דבעינן איננו שומע בקול אביו ובקול אמו דמשמע שהתרו בו שלא ירגיל, ואם לא שמע מלקין אותו בב"ד והיינו דכתיב ויסרו אותו כדפרישנא, ורבינו שלמה ז"ל כתב נמי כדכתיבנא, מיהו קאמר טעמא דאי לשם התראה גמורה ליכא למימר דהא התראת עדים בעינן, ועוד

התראת ספק היא אם עובר ואם לאו ולאחר זמן יעשה בגלוי או בסתר אלא מוכיחין אותו דבעינן ויסרו אותו שלא ירגיל, והני טעמא דמרן ז"ל כדמעיינת בהו שפיר משכחת דלאו טעמי מעליי ניהו, חדא דקאמר דהא התראת עדים בעינן, והא ודאי טעמיה דרבי יוסי בר' יהודה הוא דאמר עד שיהו פי שנים עדים מתרין בו, ואלו לרבנן אפי' מפי השד ואפי' מפי עצמו כדאיתא בפרק כיצד העדים נעשין זוממין (ו ע"ב), וא"כ מאי חזי מרן דמתני' רבי יוסי בר' יהודה היא אדרבא לוקמה כרבנן:

16. ספר פנים יפות על דברים פרק כא פסוק יט

ותפשו בו אביו ואמו וגו', אחז"ל [סנהדרין פח ע"ב] שאם רצו אביו ואמו למחול לו אינו נהרג, לכאורה קשה דא"כ ה"ל התראת ספק שמא ימחלו לו, לכאורה היה נראה דקי"ל כר"י [מכות ו ע"ב] עד דהוי שני עדים מתרין בו, א"כ י"ל דאביו ואמו בעצמם מתרין בו, ויותר נראה ע"פ מ"ש התוס' בגיטין [ל"ג ע"א ד"ה ואפקעינהו] האי דלא הוי בנזיר ששותה יין התראת ספק שאם ישאל על נדרו, משום דמוקמינן על חזקה שלא יחזור בו, וה"נ כיון ששמעו מפי אב ואם שלא ימחלו יכולין להתרות ולא חיישינן שמא יחזרו:

17. ספר תורת חיים על סנהדרין דף עא/ב

בן סורר ומורה נידון על שם סופו וכו'. ולפי זה ניהא דכל חייבי מיתות שבתורה קטלינן להו אפילו לא עברו אלא חד זימנא אחר שהתרו בהו ובן סורר ומורה לא קטלינן ליה בפעם ראשונה אלא בשנייה אלא לפי שלא חטא כלום דוכי מפני שאכל תרטימר בשר וכו' קטלינן ליה בשנייה אלא על שם סופו סוף מגמר נכסי אביו ומבקש לימודו וכו' דכיון שחטא ושנה הותרה לו כדאמרינן בעלמא ולא ישוב עוד ומעיקרא נמי לא נתחייב מלקות מן הדין אלא כדי שיתן אל לבו להתחזר מדרכו וכיון דחטא ושנה נעשה מלומד בכך וסופו יגזול וישפוך דמים:

18. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת סנהדרין פרק ח

גמ' צפה הקב"ה שסוף זה עתיד לגמר ניכסי אביו ואת ניכסי אמו ויושב לו בפרשת דרכים ומקפת את הבריות והורג את הנפשות וסופו לשכח את תלמודו

19. בירורי שיטות

דף עא: גמרא. אמר ר' חנינא: בן נח שברך את ה' ואחר כך

נתגייר - פטור.

ציון ב. בן נח שבירך את השם, או שעבד ע"ז, או שבא על אשת חבירו, או שהרג חבירו, ונתגייר - פטור. וכו'.

(רמב"ם מלכים י, ד)

בן נח שנגמר דינו למיתה ונתגייר

הסוגיה משווה את הדין של בן נח שעבר עבירה ונתגייר לדין של בן סורר ומורה שברח ואח"כ הקיף זקן התחתון, ובעקבות זאת כותב הרמ"ה שגם כאן אם נתגייר לאחר שנגמר דינו, אינו יכול להפטר כי כבר היה בבחינת גברא קטילא.

בענין זה כותב בעל חלקת יואב סי' יד מהדורא תניינא, שאם נגמר דינו בבי"ד של בני נח אשר דנים ע"פ עד אחד ודיין אחד ובלא התראה ואח"כ נתגייר - פטור, כיון שאין פוח לבבי"ד של בני נח להחשיבו כגברא קטילא ולהורגו עכשיו כשהוא ישראל. והוא מוכיח זאת משו"ת חכם צבי (סי' פד) שם נאמר לגבי בהמה שנרבעה לנכרי ויצאה דינה למיתה ע"י בי"ד של בני נח שאינה נאסרת בהנאה כיון שאין לבי"ד זה את הכח לאוסרה בהנאה.

לדעתו גם דברי הרמ"ה מכוונים דווקא למי שנגמר דינו בבי"ד ישראל שדנהו בעדים והתראה.

בעל מנחת חינוך (מצוה כו ס"ק ו) שואל מדוע אין הרמב"ם מביא דין זה של בן נח שברך את השם ונגמר דינו למיתה ונתגייר שהוא חייב. הוא משיב כלשון שמא, שסמך על מה שהביא בדין בן סורר ומורה לענין זה, אך מוסיף כי יתכן שבאמת הוא פטור משום שאין לבית הדין של בני נח את הכח לעשותו גברא קטילא אף לאחר שנתגייר. אמנם בגוף הדין של החכם צבי הוא מסתפק, אבל מקבל הוא את סברתו לענין זה שלא להרוג נפש מישראל.

אלא דרוש וקבל שכר

1. רבנו בחיי על דברים פרק כא פסוק כא

וכל ישראל ישמעו וייראו. היו מכריזין בכל ישראל. בית דין פלוני סקלו את פלוני מפני שהיה בן סורר ומורה. אמרו חז"ל כי דין זה של סורר ומורה לא אירע מעולם, והוא שתמצא בפרק בן סורר ומורה (סנהדרין עא.), תניא בן סורר ומורה ועיר הנדחת לא היו ולא עתידין להיות, ולמה נכתבו, דרוש וקבל שכר. ואם כן יש לשאול מפני מה הוצרכה תורה להודיע ולכתוב מה שלא היה ומה שאין ענינו נוהג בדרך העולם, אבל זה היה מחכמת התורה ללמד דעת את העם בגודל חיוב אהבת ה' יתברך, שהרי אין לך אהבה חזקה בעולם כאהבת האב והאם לבן, וכיון שהבן עובר על מצוות ה' יתעלה, וזה דרכו כסל לו, חייבין הם שתגבר עליהם אהבת ה' יתברך על אהבת הבן עד שיצטרכו להביא אותו הם בעצמן לבית דין לסקילה:

וכבר בא הענין הזה בחיוב גודל אהבה לה' יתברך מפורש בתורה בענין העקידה, כי אברהם עם היות אהבתו של יצחק עזה וחזקה כבן שבא אליו אחר הזקנה והיאוש, אף על פי כן כשצוהו להקריבו עולה טרח בדבר מיד, והגביר אהבת ה' יתברך על אהבתו של יצחק, ועל שלמות המעלה הזאת קראו אברהם אוהבי (ישעיה מא, ח), ואז נתפרסם לכל העולם גודל חיוב האהבה לשם יתעלה שהיא ראויה לעבור כל מיני אהבה, ומזה אמרו דרוש וקבל שכר. כך שמעתי מפי הרב ר' שלמה מורי שיחיה:

2. מרגליות הים

יב. אלא דרוש וקבל שכר. ע' זהר בלק קצ"ז ב אד"א תהוינא על הה"ד כי יהיה לאיש בן סו"מ כו' א"ל קב"ה למשה חמינא מה דאת אמר כתוב וקבל אגרא... ויעוין בס' חסידים (מק"נ) סי' תתתל"א דרוש וקבל שכר שאי אפשר שלא יצא מהן שום מצוה, בן סו"מ לומר שלא יחנף אדם על בנו, וכתוב... ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית. וכשאדם רואה את בנו יוצא לתרבות רעה יותר טובה היה לו לאבשלום שיהרג בקטנותו ולא יגרום שעל ידו נהרגו כמה נפשות, וכן כל דבר לא נכתב לבטלה... שמסיבת יפ"ת יוליד בן סו"מ ומפני דרוש זה ימנע ולא ישא יפ"ת א"כ יקבל שכר על הדרישה היא הפרישה ממנה... ויעוין בס' החיים מחגר"ח אחי מהר"ל מפראג ח"ד, גאולה וישועה ספ"ה שכ"י ישראל נקראו בנים למקום ולא עתיד להיות ח"ו סורר ומורה אלא ג' חדשים מיציאת מצרים עד מתן תורה ותו לא...

3. ספר בניהו בן יהוידע על סנהדרין דף עא/א

שם ולמה נכתב אלא דרוש וקבל שכר. קשה א"כ יכתוב כמה דברים דלא שייכי בפועל ורק יכתוב כדי לקבל שכר בדרשה, ועוד שמע מינה דעבדי על מנת לקבל פרס. וצ"ל בס"ד דאיתא בזוהר הקדוש פרשת בלק בשעה שאמר הקב"ה למשה רבנו ע"ה לכתוב פרשת בן סורר ומורה, אמר לו משה מאריה דעלמא שביק דא, אית אבא דעביד כן לבריה, אמר ליה כתוב וקבל אגרא, את ידעת ואנא ידע יתיר מה דאת חמי עלי ההוא עובדא דרוש קרא ותשכח, בההיא שעתא רמיז קודשא בריך הוא ליופיאל רבנא דאורייתא ואמר למשה אנא דרשנא להאי קרא, כתיב כי יהיה לאיש דא קודשא בריך הוא דכתיב ה' איש מלחמה, בן דא ישראל, סורר ומורה דכתיב כי כפרה סוררה סרר ישראל, איננו שומע בקול אביו ובקול אמו דא קודשא בריך הוא וכנסת ישראל וכו' ע"ש, נמצא נכתבה פרשה זו כדי לדרוש ממנה מוסר לישראל שלא יבטיחם יצר הרע בטענות של הבל לומר בנים אתם לה' אלקיכם, ואין האב מכלה בניו מן העולם, והא אשתכח כהאי גונא גבי בן סורר ומורה דסוקלים אותו בבית דין ע"פ דברי אביו ואמו, והנה אמרו רז"ל [אבות פ"ד] שכר מצוה מצוה, פירוש אדם דורש בדברי תורה לפני אחרים, הנה הדברי תורה שדורש היא מצוה ויש לו שכר, שנשמעים דבריו לאחרים, ועושים מצוה מכח דבריו, נמצא יש לו מצוה זו שעושים אחרים מחמתו וזהו שכרו, וכן כאן דרוש פרשה זו דבן סורר ועל ידי כך ילמדו מוסר ישראל ממנה ויעשו תשובה, ואז תקבל שכר היא מצות התשובה שיש לך זכות שבעבורך נעשית אצל ישראל:

4. ספר תורת חיים על סנהדרין דף עא/א

ולמה נכתבה דרוש וקבל שכר. לכאורה תימה כיון דתכלית הש"ס מה שמביא לידי מעשה אם כן מה תועלת יש ללמוד דבר דלא שייך ביה מעשה ולא קושיא היא לפי שאין לך קוץ בתורה ואין לך מצוה שאין לה סוד בעצמותו יתברך שנאמר אלקים הבין דרכה והוא ידע את מקומה מקומה היינו יסודה ומקורה בעצמותו יתברך וכל העוסק בתורה אע"ג שאינו עושה הרי הוא עוסק בכבוד קדושתו ומדבק שכלו בו יתברך. והיינו הא דאיתא בפרק רבי עקיבא בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת רבש"ע חמדה גנוזה מששת ימי בראשית אתה מבקש ליתנה לבשר ודם תנה הודך על השמים והשיב להן משה מה כתיב בה זכור את יום השבת כלום אתם עושין מלאכה לא תשא כלום יש משא ומתן ביניכם וכו' ובמדרש שוחר טוב הזכיר נמי זבין ומצורעין נידה ויולדת ואיתא התם כי בשעה שעשו ישראל את העגל שמחו מלאכי השרת אמרו עתה תחזור התורה אלינו ולכאורה תימה מאי סלקא דעתיהוה דמלאכי השרת וכי לא הוי ידעי דאינהו לא שייכי בעשיית המצות ונ"ל כדפי' דתרתני גוונא איתא בתורה עשייה ושמיעה דהיינו שמשגיגין על ידו כבודו וקדושתו יתברך ועלה על דעת המלאכים דבשמיעה לחודא סגי ועדיף ליה יתברך שיתנה להן כיון שהן רוחני ויש להן כח להשיג על ידה

כבודו יתברך טפי מישראל שהן ב"ן. והשיב להן וכי יש ביניכם זבין ומצורעין כו' דתיתי ודאי עדיף. וכן משמע במדרש רבה במגילת אסתר בשעה שנהנו ישראל מסעודת אחשורוש עמד שטן והלשין אמר לפניו יתברך עד מתי תדבק באומה זו אבד אותן מן העולם א"ל ותורה מה תהא עליה אמר לפניו רבש"ע תסתפק בעליונים וגם השוה דעתו של הקב"ה למחות את ישראל וכו' מדלא קאמר תנה אותה לעליונים ונקט תסתפק בעליונים משמע דהכי קאמר ליה דמעיקרא לא נתת התורה לעליונים משום דלא היית מסתפק בהן כיון דלא שייך בהו עשייה אלא שמייעה לחודא עתה שאין ישראל מקיימין אותה תסתפק בעליונים בשמייעה לחודא:

5. מהרש"א על סנהדרין דף עא/א

גמ' מדקול בעינן שוה כו'. יש לעיין בזה היכי משמע מאיננו שומע בקולנו ומהיכן בא לומר מדקול בעינן שוה מראה וקומה נמי וכו' ור"ש דקאמר וכי מפני כו' הוא תמוה לכאורה אם אינו ראוי ליסקל למה כתבה התורה שהוא ראוי ולא שייך בזה דרוש כו' ונראה כי הבן סורר אף כשהוכיחו אותו אביו ואמו כמה פעמים כמפורש בקרא ויסרו אותו אביו ואמו וגו' אמר כי מעולם לא הוכיחו אותו שניהם אלא אביו או אמו ואומר אלו הוכיחו שניהם היה מקבל תוכחתם וא"כ ע"כ בשקול שניהם שוה שיכול לומר שהיה סבור בכל התוכחות שלא היו רק מאחד מהם או מאביו או מאמו ואם כן ע"כ דמראה וקומה נמי שוין דאל"כ אף בשקולן שוה אכתי לא היה יכול לומר דאחד מהם היה כיון דמראיהו או קומתו אינן שוין וזה דבר שאי אפשר שיהיו שוין בכל דבר ולא היה ולא עתיד להיות ור' שמעון דקאמר וכי מפני שאכל כו' דודאי לדעת ר"ש התורה חייבה עליו מיתה שהגיעה תורה לסוף דעתו וכו' כדלקמן אלא דקאמר דאביו ואמו ודאי דלא יוציאו אותו בשביל זה לסקילה שהם ודאי לא יגיעו לסוף דעתו ויאמרו שסופו לחזור מדרכיו הרעים ויהיו חסים עליו וע"כ לא היה ולא עתיד להיות שאביו ואמו לא יגיעו לסוף דעתו (ויכסו) [ויחסו] עליו מלהוציאו לסקילה בשביל תרטימר אחד ולמה נכתב

אלא דרוש שאביו ואמו ידרשו שהתורה הגיעה לסוף דעתו
דבכזה הוא ראוי ליסקל וע"י זה יוכיחו ויסרו את בניהם ויקבלו על זה שכר וכדאמרינן הני נשי במאי זכיין שמגדלין
בניהן לת"ת אבל בזמן הזה אין נותנין לב לזה וכל אחד אחד מכפה על בנו אף שהוא באמת חייב מלקות ומיתת ב"ד ואין מוכיחין
אותן והנערים הולכים רוב ימיהן בביטול ת"ת ואמרי' פרק כל כתבי לא חרבה ירושלים אלא בשביל שבטלו בו תינוקות של
בית רבן כו' ודו"ק:

דין בן סורר ומורה לאומת באשר הוא שם

הפרשת דרכים (דרוש רביעי) כתב "עלינו לשבח לאדון הכל, ורב טוב לבית ישראל שהקב"ה אינו דן את האדם כי אם באשר הוא שם, ואף שעתידי לחטוא לא יחשוב ה' לו עון לפי זמנו וגמולו ישיב בראשו לפי מקומו ושעתו. אבל לענין הטובה אינו כן כי חפץ חסד הוא ומרבה להטיב לאיש כמעשהו שעתידי לעשות." כלומר, שיש לשבח את ב"ד של מעלה שאין דנים את האדם על פי מה שיעשה בעתיד אא"כ הוא לזכות, שיעשה דבר מצוה. אבל אם עתיד לחטוא, אין ב"ד של מעלה מונעים ממנו שום זכות שיש לו עכשיו, אע"פ שהוא עתיד לחטוא.

ולכאורה, בב"ד של מטה, היינו צריכים לומר שלא שייך לדונו ע"פ העתיד בין לזכות בין לחוב. אך עיין במש' (סנהדרין עא:) דתנן "בן סורר ומורה נידון על שם סופו ימות זכאי ועל ימות חייב שמיתתן של רשעים הנאה להם והנאה לעולם." ובגמ' (עב.) "תניא רבי יוסי הגלילי אומר וכי מפני שאכל זה תרטימר בשר ושתה חצי לוג יין האיטלקי אמרה תורה יצא לבית דין ליסקל אלא הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה שסוף מגמר נכסי אביו ומבקש למודו ואינו מוצא ויוצא לפרשת דרכים ומלסטם את הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב." ופרש"י "הנייה להם שאין מוסיפין לחטוא." ומבואר שהבית דין הורגים את הבן סורר ומורה משום מה שיעשה בעתיד, ולא על מה שכבר עשה.

ולכאורה, רואים מזה שהב"ד ממיתים על מה שעתידי לעשות ולא על מה שעשה. ומשמע שב"ד של מטה חייבים לראות בעתיד ולענוש על מעשים שיקראו בעתיד, והוא פלאי.

ועיין ברמב"ם (הל' תשובה ב:ב) שכתב "ומה היא התשובה הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירנו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשה עוד... ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם." ומשמע מדבריו, שתנאי אחד בקבלת התשובה הוא שהקב"ה יעיד עליו שלא ישוב לחטא זה עוד פעם. כלומר, שהקב"ה היודע בעתידות רואה אם באמת אדם זה יחטא בחטא זה בעתיד, ואם יחטא עוד הפעם, הרי אין תשובתו מקובלת.

וקשה, שהרי בר"ה (טז:) איתא "וא"ר יצחק אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה שנאמר כי שמע אלקים אל קול הנער באשר הוא שם." וכתב רש"י "ומצינו בבראשית רבה אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם מי שעתידין בניו להמית את בניך בצמא אתה מעלה לו באר שנאמר (ישעיה כא) משא בערב וגו' לקראת צמא התיו מים שהיו מוציין לקראת הגולים מיני מלוחים ונודות נפוחים וכו' כדאיתא התם אמר להם השעה צדיק הוא או רשע אמרו לו צדיק אמר להם באשר הוא שם אינו דן את העולם אלא בשעתו." כלומר שאע"פ שעתידין בני ישמעאל להרוג את בני ישראל, אין הקב"ה דן אלא לפי מעשיו של אותה שעה, ואין הקב"ה דורש בעתידות.¹ א"כ, למה הקב"ה דורש בעתידות לגבי קבלת תשובה, הלא היה לו לדון את השב באשר הוא שם כמו שהוא דן את ישמעאל.

והנה, המהרש"א (שם) הקשה כעין זה לגבי הבן סורר ומורה. אם הקב"ה אינו דן אלא באשר הוא שם, למה אנו דנים את הבן סורר ומורה על שם סופו. ותירץ המהרש"א שהבן סורר ומורה נידון על שם סופו של עצמו. משא"כ בישמעאל, היו המלאכים רוצים לדונו על שם מעשי בניו, ועל זה אמר רבי יצחק שאין הקב"ה דן אלא באשר הוא שם. כלומר, שבאמת הקב"ה דורש בעתידות, אלא הוא רק כלפי הנידון עצמו. אבל לגבי בניו אין הקב"ה דורש בעתידות.

ועל פי דברי המהרש"א יש להבין דברי הרמב"ם. הכלל שאין דנים אלא באשר הוא שם אין כלל על עצמו, אלא שאין דנים את האדם לרעה אם בניו יהיו רשעים. ולכן כלל זה אינו נוגע למש"כ הרמב"ם.²

ויש להביא סמך לדברי המהרש"א מלשון רש"י שכתב "השעה צדיק הוא או רשע הוא." כלומר, שלא היה הקב"ה מעוניין בבניו של ישמעאל, אלא היה מעוניין אם ישמעאל עצמו היה צדיק או רשע. ויצא מזה שהקב"ה באמת דן את האדם על שם העתיד ולא רק לפי מעשיו של אותה שעה. (ולכן ניחא הבן סו"מ וגם שיטת הרמב"ם).

והשפת אמת תמה על המהרש"א שלשון הגמ' הוא "אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה." משמע שאין דנים אלא על אותה שעה, ואין דורשין בעתידות אפ"ל לגבי עצמו. והביא תירוץ הרא"ם לקושיית המהרש"א, שבאמת אין סתירה בין בן סורר ומורה לכלל של באשר הוא שם, שהריגת הבן סורר ומורה אינה משום שדורשין בעתידות, אלא שהתורה חייבו מיתה בשביל המעשים שעשה כבר.³ והטעם שחייבה התורה מיתה הוא משום שע"ז ימנע אותו מלעשות רע בעתיד. אולם, החיוב מיתה נובע ממה שעשה כבר, ובעצם אין זה דין על העתיד אלא על העבר.⁴

¹ עיין בשו"ת ציץ אליעזר (יז:כז) שכתב לבאר ע"פ גמ' זו למה אנו קוראין פרשה זו בר"ה, הלא די להפסיק אחרי קריאת הפרשה של לידת יצחק. אלא שאנו רוצים להדגיש בר"ה שאין הקב"ה דן אלא באשר הוא שם.

² ענין זה ניחא לפי מש"כ הפרשת דרכים שהקב"ה אינו דורש בעתידות אלא טובה אבל לא לרעה. ולפי המהרש"א ג"כ אין הקב"ה דורש בעתיד להעניש אדם משום בניו שהיו רשעים, אף שידון הקב"ה את האדם לזכות אם יצא ממנו בנים טובים כמו שנתבאר.

³ עיין בכלי חמדה (פרשת כי תצא) שהסביר איך הורגין בן סורר ומורה משום גניבה אע"פ שרק בבני נח אמרינן שגנב חייב מיתה.

⁴ ודברי הרא"ם מדויקים בלשון רש"י שכתב "השעה צדיק הוא או רשע הוא." כלומר שאין דנין אלא על אותה שעה ולא על העתיד אפ"ל לגבי עצמו.

ולפי תירוץ זה, צ"ל שמה שכתב הרמב"ם בהל' תשובה הוא יוצא מן הכלל, שהקב"ה רוצה שהתשובה תהיה תשובה שלימה, ולכן הוא דורש בעתידות.

על העתיד. באמת הריגת הבן סורר ומורה היא לטובתו, וזהו מה שסיים המש' שמיתתן של רשעים הנאה להם. היינו, שע"ז ימנעו מעונשים החמורים ביותר במה שהוא ימות זכאי. באמת הריגת הבן סורר ומורה היא חסד שעושים לו כדי שלא ימות בחייבי מיתת ב"ד או מיתה בידי שמים. וזהו היסוד של הפרשת דרכים שאין הקב"ה דורש בעתידות אלא לטובתו של אדם ולא לרעתו.

והשפת אמת כתב שלפ"ז יש להקשות, למה לא הרג הקב"ה את ישמעאל כדי שלא יצאו ממנו בנים שיהרגו את בני ישראל. ותירץ שישמעאל כבר היה לו בנים, ולכן אילו היה הרג את ישמעאל, לא היה לטובתו אלא לעונשו משום בניו, ואין הקב"ה דן אלא באשר הוא שם. ועיין בשפ"א מה שתירץ עוד בזה.

ועל פי תירוץ השפת אמת, י"ל שלכן הקב"ה דורש בעתידות לגבי תשובה. מכיון שאחד מתנאי התשובה הוא שיעזוב החוטא מחטאו לעולם, הרי הוא לטובתו במה שהקב"ה דורש בעתידות עליו שע"ז, אפשר לידע אם באמת קיים תנאי זה, ואפשר לדעת אם תשובתו נתקבלה.

עוד תירץ השפת אמת "דהקושיא מעיקרא ליתא, דהכא [בגמ' ר"ה] מיירי בדין שמים, אבל בכך סורר ומורה דדין משפט בתורה לב"ד להורגו אינו ענין לכאן." כלומר שאין לדמות עניני ב"ד של מטה לעניני ב"ד של מעלה. לב"ד של מטה יש להם הלכות, וכיון שאמרה תורה שבן סורר ומורה נהרג, הרי הורגים אותו. אבל ב"ד של מעלה אינם מוגבלים בדיני התורה (ואעפ"כ אין דורשין אחר העתידות) אלא דנים באשר הוא שם. וזהו יסוד כל המאמר הזה, שיש חילוקים רבים בין ב"ד של מטה לב"ד של מעלה ואין לדמותם.

ולכאורה, היה צריך לומר להיפך. ב"ד של מטה שאין להם יכולת לדרוש אחר העתידות, היה להם לדון על פי ההוה. וב"ד של מעלה, שיש להם היכולת לדון על העתיד, היה להם לדון כן. ומדברי השפת אמת (בתירוץ האחרון) משמע להיפך.

והמהר"ל (גור אריה בראשית פרק כא אות יז) הרגיש בקושיא זו והציע שתפקידו של ב"ד של מטה שונה מתפקידו של ב"ד של מעלה. אך כתב שבגלל תפקידו של ב"ד של מטה יש להם חיוב לדרוש בעתידות, משא"כ ב"ד של מעלה, והיפך מהסברא פשוטה. וז"ל:

"אבל יראה דשאני דין בית דין התחתון מדין בית דין העליון, כי בית דין התחתון דנין את האדם על פי החכמה של תורה, ולפיכך דנין את האדם 'מוטב שימות זכאי ואל ימות חייב' (סנהדרין עב.), וכל ד' מיתות אינה רק לנקותם מן עונש שלמעלה, שכל המומתים מתכפרים, ולפיכך בית דין של מעלה דוקא אין דנין אותו אלא לפי מעשיו, אבל בית דין התחתון דנין כדי לסלק מאתו רשעתו שיהיה צדיק, וזה בעצמו דין בית דין התחתון. ועוד שבית דין התחתון דנין על פי התורה שנתן לנו השם יתברך, וזהו דין התחתון שדנין שעבר דברי תורה, ועל פי התורה חייב בן סורר ומורה, והרי אנו דן אותו בדין של עכשיו, ואין חלוק בין דין סורר ומורה ובין דין אחר שחלל שבת, שזה עבר על דברי תורה ונידון עליו, וזה גם כן עבר על דברי תורה ונידון עליו עכשיו. וזה לא קשיא למה ציוה התורה לדון אותו על שם סופו, דודאי אין זה קשיא, שהתורה תיקון לכל דבר על שם סופו, כי היא החכמה והדעת שנתן לנו, והוא עבר על דברי תורה ונדון שעבר על דברי תורה, והתורה כדי להיטיב ולתקן ציוה שלא יהיה בן סורר ומורה, והוא עבר, הרי נידון על שם עכשיו. ולא שייך שאין דנין את האדם רק על פי מעשיו של אותה שעה, כיון שהדין דן לפי מעשיו של אותה שעה, רק שהדין הוא על פי התורה, והתורה חייבה אותו על שם הסוף, ופשוט הוא."

כלומר, שאף שיש לב"ד של מעלה היכולת לדון על עבירות ע"פ העתיד, מ"מ אינם עושים כן אלא רק דנים ע"פ העתיד לזכות ולא חובה, והוא נלמד מהפסוק "באשר הוא שם." אך בב"ד של מטה כל תועלתה של העונשים הוא כדי להציל את הנידון מעונשי שמים. לכן הורגים את הבן סורר ומורה כדי להצילו ממיתה בידי שמים. ובזה מובן ג"כ דברי השפת אמת. שאין זה היפך מהסברא הפשוטה, אלא יש לב"ד של מעלה וב"ד של מטה תפקידים שונים.

ועיין פרדס יוסף (בראשית מח:ט) שהביא בשם הט"ז עוד תירוץ, והיינו "דין של מטה חמור משל מעלה כמו דלמעלה דנין מל' ולמטה דנין מ"ג כן למעלה דנין באשר הוא שם ולמטה ע"ש סופו. והטעם כ' בעיני יעקב ר"ה [דף ט"ז דקמי שמיא גליא ויכולין להמיתו באותו זמן שיחטא, לא כן בב"ד של מטה אולי ילסתם בלא עדים והתראה." כלומר שבב"ד של מעלה, א"צ לדון על העתיד משום שיש היכולת להמתין עד שיעשה העבירה, וכשיגיע זמנו ומיתתו. אבל בב"ד של מטה יש חשש שכשיעבור העבירה, לא יהיו עדים או התראה, ולא יהיה נענש. לכן ממיתים אותו ע"ש סופו."⁵

⁵ וכ"כ הגר"י ענגיל (בית האוצר מערכת א-ב כלל א אות ג), עיי"ש עוד תירוץ. ועיי"ש בפרדס יוסף שהביא ב' תירוץ נוספים. הא' דעבירות בין אדם להבירו המורות מעבירות בין אדם למקום, וכיון שהבן סורר ומורה מוכן לגזול את הבריות דנים אותו על שם סופו. משא"כ בבני ישמעאל שהיו בני נהרגים ברצון ה' בין כה וכה, ורק היה בבחירתם של בני ישמעאל אם לעשותו על ידיהם או על ידי אחר, ולכן היו עבירה בין אדם למקום. הב' אדם שבא מטפה כשרה דנים אותו באשר הוא שם, ולכן ישמעאל שבא מאברהם דנים אותו באשר הוא שם. אבל הבן סורר ומורה שבא מהאשת יפת תואר (עיין רש"י דברים כא:יא) דנים אותו על שם סופו. וכ"כ הפתח עינים (סנהדרין קה:).